

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Anna Lie

Förtryckt hora, fri madonna

En undersökning av svensk rätts förståelse av prostitution och surrogatmödraskap ur ett radikalfeministiskt perspektiv

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Emma Ahlm

Termin: VT 2019

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
1 INLEDNING	3
1.1 Bakgrund	3
1.2 Syfte och frågeställning	4
1.3 Tidigare forskning	5
1.4 Material och avgränsningar	6
1.5 Teori	9
1.6 Metod	11
1.6.1 Om val av metod	11
1.6.2 De fyra frågorna i WPR	13
1.6.3 Reflexivitet och bemötande av denna	14
2 ANALYS	15
2.1 Prostitution	15
2.2 Surrogatmödraskap	20
3 RESULTAT OCH SLUTDISKUSSION	26
3.1 Diskussion	26
3.2 Sammanfattning och slutord	32
4 KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	34
Offentligt tryck	34
Utredningsbetänkanden	34
Propositioner	34

Litteratur

34

Internet

37

Summary

This essay examines the understanding of prostitution and surrogacy within Swedish law, from a radical feminist perspective. Given the radical feminist standpoint that prostitution and surrogacy are phenomena comparable with each other, the essay analyzes how a radical feminist discourse is conveyed within two official reports of the Swedish government: SOU 1995:15 and SOU 2016:11. By not primarily working using the legal methodology, but by working applying a simplified version of Carol Bacchi's discourse analytical method *What is the problem represented to be?*, the essay clarifies how the investigator's respective representation of prostitution and surrogacy, relates to radical feminist theory.

The result of the analysis shows that the understanding of prostitution and surrogacy within Swedish law, does convey a radical feminist discourse in both reports, but in different ways and in various degrees. On one hand, the discourse is more extensive in the report on prostitution. On the other hand, the discourse is strong in the parts concerning women's right to bodily autonomy, in the report on surrogacy. The result is problematized and discussed, taken into account limitations and effects that can derive from the problem representations. The shift from a structural to an individualistic understanding is being problematized and compared to prior research by Maud Eduards and Ulrika Andersson.

Key words: *prostitution, surrogacy, radical feminism, women's rights, problem representation, discourse, official reports of the Swedish government, SOU 1995:15, SOU 2016:11*

Sammanfattning

I denna uppsats undersöks svensk rätts förståelse av prostitution och surrogatmödraskap ur ett radikalfeministiskt perspektiv. Mot bakgrund av den radikalfeministiska utgångspunkten att prostitution och surrogatmödraskap är jämförbara med varandra, granskar uppsatsen hur en radikalfeministisk diskurs tar sig uttryck i SOU 1995:15 och SOU 2016:11. Genom viss rättsdogmatik, men framför allt genom att använda en förenklad variant av Carol Bacchis diskursanalytiska metod *What is the problem represented to be?*, tydliggörs hur utredarens framställning av prostitution respektive surrogatmödraskap relaterar till radikalfeministisk teori.

Resultatet av analysen visar att svensk rätts förståelse av prostitution och surrogatmödraskap, ger uttryck för en radikalfeministisk diskurs i båda utredningarna, men i olika grad och på olika sätt. Diskursen är å ena sidan mer omfattande i prostitutionsutredningen än i surrogatmödraskapsutredningen, men å andra sidan stark i de delar av surrogatmödraskapsutredningen som behandlar kvinnans rätt till kontroll över sin egen kropp. Resultatet problematiseras och diskuteras sedan utifrån de begränsningar och effekter som framställningarna kan innebära. Här problematiseras förflyttningen från en strukturell till individualistisk förståelse, och relateras till tidigare forskning av Maud Eduards och Ulrika Andersson.

Nyckelord: *prostitution, surrogatmödraskap, radikalfeminism, kvinnors rättigheter, problemframställning, diskurs, SOU 1995:15, SOU 2016:11*

1 Inledning

1.1 Bakgrund

År 2019 är det 20 år sedan som *köp av sexuell tjänst* kriminaliserades i Sverige. Gällande rätt ålägger straffansvar för den som skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning av en person över 18 år.¹ År 2016 utreddes *surrogatmödraskap*. Förfarandet, där en kvinna görs gravid, bär och föder barnet men med avsikt att lämna över det till en eller två andra tilltänkta föräldrar, är inte tillåtet inom den svenska sjukvården.²

Radikalfeminismen kritiserar köp av sexuell tjänst (fortsättningsvis prostitution) och surrogatmödraskap, och menar att de är jämförbara med varandra.³ Båda anses vara uttryck för patriarkal kontroll av kvinnans kropp: i det ena fallet vaginan, i det andra fallet livmodern.⁴ Enligt radikalfeminismen blir kvinnan i båda förfarandena, reducerad till sin reproduktiva funktion, och ett medel för någon annan.⁵

Prostitution och surrogatmödraskap har utretts inom ramen för det svenska lagstiftningsförfarandet. Återfinns den radikalfeministiska

¹ I 6 kap. 11 § (2011:517), Brottsbalken.

² SOU 2016:11, s. 4, 359 f.

³ Se Ekis Ekman, Kajsa, *Varat och varan [Elektronisk resurs]: Prostitution, surrogatmödraskap och den delade människan*, Leopard, Stockholm, 2010, s. 228, 212; Corea, Gena, *The mother machine*, i Alpern, Kenneth D. (red.), *The ethics of reproductive technology*, Oxford Univ. Press, Oxford, 1992, s. 206 f, 215 f; Tong, Rosemarie, *Feminist thought: a comprehensive introduction*, Routledge, London, 1992, s. 81 f.

⁴ Tong, 1992, s. 72, 91, 81 f.

⁵ Se Ekman, 2010, s. 259–263, 292; Tong, 1992, s. 81 f.

förståelsen av de två fenomenen i utredningsarbetet? Kommer en radikalfeministisk diskurs till uttryck på samma sätt, eller skiljer sig utredningarna åt? Hur kan framställningarna av fenomenen problematiseras och vilka effekter för kvinnan kan de få?

1.2 Syfte och frågeställning

Uppsatsen syftar till *att undersöka svensk rätts förståelse av prostitution och surrogatmödraskap ur ett radikalfeministiskt perspektiv*. Genom att diskursanalytiskt granska de två bärande SOU:erna på ämnet,⁶ så ska uppsatsen tydliggöra hur en radikalfeministisk diskurs kommer till uttryck i framställningen av prostitution respektive surrogatmödraskap. Uppsatsen ska fokusera på fenomenen i relation till de två centrala kvinnliga aktörerna: den prostituerade kvinnan och surrogatmodern.

Ur rättsvetenskaplig synvinkel, finns det flera skäl att undersöka detta. För det första för att bidra till en kritisk granskning av rätten. För det andra för att öka förståelsen av gällande rätt. För det tredje för att rättshistoriskt kunna diskutera utvecklingen av statens förhållningssätt till det kvinnliga rättssubjektet.

För att uppfylla uppsatsens syfte, har jag valt att använda mig av följande frågeställning:

- Hur relaterar framställningen av prostitution i SOU 1995:15, respektive surrogatmödraskap i SOU 2016:11 till radikalfeministisk teori?

⁶ SOU 1995:15 och SOU 2016:11.

1.3 Tidigare forskning

Forskningsfältet gällande prostitution och surrogatmödraskap är brett. Här redovisas den forskning som undersöker staten och samhällets förhållningssätt till kvinnans kroppsliga integritet med utgångspunkt i prostitution och surrogatmödraskap. Jag har också valt att presentera några av de tidigare rättsvetenskapliga forskare som arbetat diskursanalytiskt, för att visa att detta arbetssätt inte är nytt på rättsvetenskapens område.

Statsvetenskapligt, återfinns Maud Eduards. Eduards studerar svensk politiks förhållningssätt till kvinnokroppen, prostitution inkluderat. Även hon har granskat den prostitutionsutredning som är föremål för denna uppsats.⁷ Vidare behandlar Kajsa Ekis Ekman *Varat och varan*, relationen mellan prostitution och surrogatmödraskap.⁸ Ekman är inte forskare, utan journalist vilket tagits i beaktande källkritiskt. Dock bygger hennes verk på ett omfattande forskningsunderlag, bland annat tidigare svenska utredningar av prostitution, och rapporter från den internationella surrogatindustrin. Verket har också använts av utredaren i SOU 2016:11, och i övrigt haft stor genomslagskraft i den svenska debatten om surrogatmödraskap.

Rättsvetenskapligt har Catherine MacKinnon varit tongivande i prostitutionsfrågan. Hon har bland annat problematiserat prostitution utifrån civila och mänskliga rättigheter i den amerikanska kontexten.⁹ Vad gäller surrogatmödraskap, återfinns Lori B. Andrews. Andrews ansluter sig till det liberalfeministiska

⁷ Eduards, Maud, *Kroppspolitik: om moder Svea och andra kvinnor*, Atlas, Stockholm, 2012, s. 149.

⁸ Ekman, 2010, s. 187.

⁹ MacKinnon, Catharine A., *Women's lives, men's laws*, Belknap Press, Cambridge, Mass., 2005, s. 151–153, 157.

ledet snarare än det radikalfeministiska.¹⁰ Andrews kommer inte att användas i uppsatsen.

Diskursanalytiskt har Ulrika Andersson,¹¹ Linnea Wegerstad¹² och Moa Bladini¹³ banat väg. Dessa har bedrivit diskursanalytisk forskning inom straffrättens område. För detta uppsatsämne specifikt har det dock inte kunnat utrönas något föregående, närliggande arbete. Med andra ord, så saknas tidigare diskursanalytisk, rättsvetenskaplig forskning, som granskat förarbetena om prostitution och surrogatmödraskap givet ett visst teoretiskt ramverk.

1.4 Material och avgränsningar

Förarbetena gällande såväl prostitution som surrogatmödraskap är omfattande.¹⁴ Jag har därför i *ett första* led valt att avgränsa mig till de två SOU:er som haft störst inflytande på respektive område: SOU 1995:15 (prostitution) och SOU 2016:11 (surrogatmödraskap). Jag

¹⁰ B. Andrews, Lori, *Surrogate Motherhood: The challenge for feminists*, i Alpern, Kenneth D. (red.), *The ethics of reproductive technology*, Oxford Univ. Press, Oxford, 1992, s. 206 f, 209 f, 215 f.

¹¹ Andersson, Ulrika, *Hans (ord) eller hennes?: en könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*, 1. uppl., Bokbox, Diss. Lund : Univ., 2004, Lund, 2004, s. 20 f, 41–43.

¹² Wegerstad, Linnea, *Skyddsvärda intressen & straffvärda kränkningar: om sexualbrotten i det straffrättsliga systemet med utgångspunkt i brottet sexuellt ofredande*, Lund University, Faculty of Law, Diss. Lund : Lunds universitet, 2015, Lund, 2015, s. 50.

¹³ Bladini, Moa, *I objektivitetens sken: en kritisk granskning av objektivitetsideal, objektivitetsanspråk och legitimeringsstrategier i diskurser om dömande i brottmål*, Makadam, Diss. Lund : Lunds universitet, 2013, Göteborg, 2013, s. 44, 55.

¹⁴ Se exempelvis SOU 1985:5; Ds 2000:51; Prop. 1997/98:55; SOU 2001:14.

har *i ett andra* led analyserat SOU:erna i de delar som är av relevans för uppsatsen.

I urvalet har relevansen bedömts efter innehållets förmåga att besvara frågeställningen och uppfylla uppsatsens syfte. Hänsyn har tagits till att uppsatsen riktar in sig mot en svensk kontext. Då radikalfeminismen utgår från kvinnans perspektiv,¹⁵ har jag avgränsat mig till att undersöka de delar av utredningarna som behandlar prostitutionen och surrogatmödrskapet i relation till henne, i egenskap av prostituerad respektive surrogatmor. Slutligen har relevansen bedömts utifrån uppsatsens begränsade omfattning och tidsram.

SOU 1995:15 lade grunden till den ej längre gällande sexköpslagen, men är i all väsentlighet fortfarande aktuell för den nuvarande regleringen.¹⁶ Utredarens uppdrag var att kartlägga prostitutionens omfattning i Sverige samt utreda lämpliga åtgärder: bland annat att förutsättningslöst se över en kriminalisering av prostitution.¹⁷ Kartläggningen redovisar vittnesmål från, och redogörelser för den homosexuella och heterosexuella så kallade ”könshandeln”. Detta är utredningens egen benämning på prostitution.¹⁸ Även parterna i prostitutionen, dess orsaker och skadeverkningar beskrivs och problematiseras.¹⁹

Ur relevanssynpunkt har jag valt att koncentrera undersökningen till utredarens analys av den heterosexuella prostitutionen,

¹⁵ Tong, 1992, s. 72.

¹⁶ Bexar, Mikaela: [Brottsbalk (1962:700), kommentaren till 6 kap 11 §, not. 325], i Karnov, hämtad 2019-03-26, kl. 14:24.

¹⁷ SOU 1995:15, s. 37.

¹⁸ *ibid.* s. 15.

¹⁹ *ibid.* s. 3, 38, 15.

beskrivningen av denna som ett problem med orsaker och lösningar, samt den del som framställer kvinnan som part.

SOU 2016:11 är den senaste utredningen av surrogatmödraskap. Utredningen fick i uppdrag att utreda olika förfaranden inom assisterad befruktning.²⁰ För surrogatmödraskapets del, utgjordes uppdraget av att ta ställning till om *altruistiskt surrogatmödraskap* skulle tillåtas i Sverige. Med altruistiskt surrogatmödraskap avses i utredningen att kvinnan som bär barnet saknar vinstmotiv och att hon, till skillnad från i ett *kommersiellt surrogatmödraskap*, inte får någon särskild ersättning för att agera surrogatmor.²¹ Surrogatmödraskapsutredningens uppbyggnad utgörs av ett kunskapsunderlag baserat på den tillgängliga forskningen samt argument för- och emot surrogatmödraskap. Kunskapsunderlaget och argumenten analyseras sedan ur olika aspekter genom utredarens givna etiska utgångspunkter. Efter detta presenterar utredaren sina slutsatser i en avslutande diskussion.²² Det finns dessutom en bilaga till SOU:n, avseende surrogatmödraskapets eventuella framtida reglering specifikt.²³

Ur relevanssynpunkt har jag valt att koncentrera undersökningen till utredarens presentation av surrogatmödraskap som problem, analysen av surrogatmödraskapet sett ur aspekten kvinnors rättigheter, den avslutande diskussionen samt ovan nämnda bilaga.

Avgränsningarna har för- och nackdelar. En fördel är att de två förarbetena till formen är lika, och därmed lättare att jämföra. En annan fördel är att utredningarna är innehållsligt lämpliga för en diskursanalytisk metod. Vad gäller nackdelarna, så är SOU:erna

²⁰ SOU 2016:11, s. 93 f.

²¹ *ibid.* s. 385, 378, 21, 93 f.

²² *ibid.* s. 399.

²³ *ibid.* s. 719.

tidsbundna. Detta gör att uppsatsens resultat inte nödvändigtvis återspeglar svensk rätts rådande förståelse av prostitution och surrogatmödraskap. Vidare kan avgränsningen till att enbart granska förhållningssättet till en aktör göra perspektivet snävt, och i detta fall heteronormativt. Detta motiveras dock med uppsatsens omfattning, tillsammans med radikalfeminismens maktanalys, och utgångspunkt i just kvinnan.

1.5 Teori

Med hänsyn till uppsatsen utformning har *en* radikalfeministisk inriktning valts. Jag vill därför betona att jag inte gör någon ansats att hävda att resultatet är representativt för ett allomfattande, radikalfeministiskt perspektiv. När jag använder ”radikalfeminism”, ”radikalfeministisk diskurs” eller dylika uttryck, så är det till den valda inriktningen jag hänvisar. I analysen kommer teoretikerna relateras till mer specifikt, när detta anses lämpligt.

Radikalfeminismen tar avstamp i kvinnors egna upplevelser och erfarenheter. Den bygger på en strukturell maktanalys av samhället utifrån kön. Det betyder att radikalfeminismen hävdar att vi lever i ett patriarkat, där män och kvinnor ges olika roller. Patriarkatet gynnar män som grupp, medan kvinnor som grupp förtrycks, just för att de är kvinnor. Förtrycket sker både i den offentliga och privata sfären.²⁴

Radikalfeminismen menar att patriarkatet upprätthålls genom mäns försök att kontrollera kvinnors kroppar.²⁵ Kontrollen över kvinnans

²⁴ Se Bryson, Valerie, *Feminist political theory: an introduction*, 2. ed., Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2003, s. 163; Gemzøe, Lena, *Feminism*, 2., [uppdaterade] uppl., Bilda, Stockholm, 2014, s. 48–50.

²⁵ Tong, 1992, s. 72.

kropp, som enligt radikalfeminismen istället borde tillfalla kvinnan själv, utövas i patriarkatet på olika sätt.²⁶ Ett sätt är att skapa en dualism mellan kvinnors jag och kropp, istället för att se dem som en enhet.²⁷ Ekman och Pateman menar att denna syn på kvinnokroppen, tvingar kvinnor att disassociera sig från sin egen kropp.²⁸ Ett annat sätt att utöva kontroll är att socialisera kvinnor till att möta mäns reproduktiva behov och viljor. Såväl dualismen som socialiserandet, uppstår både inom prostitutionen och surrogatmödraskapet.²⁹ Existensen av manlig kontroll, gör att prostitution och surrogatmödraskap ifrågasätts som fria val.³⁰

Prostitution utgör enligt radikalfeminismen ett av de tydligaste uttrycken för strukturell, manlig dominans över kvinnor.³¹ Mot bakgrund av detta har Pateman kritiserat en kontraktualistisk syn på prostitution, det vill säga en syn på köpet av den sexuella tjänsten som en transaktion mellan jämbördiga parter.³² Radikalfeminismen lyfter också pornografins negativa roll i att socialisera till manlig dominans och kvinnlig underkastelse i prostitutionen.³³

Vidare förvägrar prostitution kvinnor kroppslig autonomi, och befäster idén om dem som sexuella objekt, till för män.³⁴ MacKinnon menar att prostitutionen leder till en exploatering av kvinnor.

²⁶ Bryson, 2003, s. 181.

²⁷ Beasley, Chris, *What is feminism?: an introduction to feminist theory*, SAGE, London, 1999, s. 58.

²⁸ Se Ekman, 2010, s. 259; Pateman, Carole, *The Sexual Contract*, Stanford University Press, Stanford, Calif., 1988, s. 206.

²⁹ Tong, 1992, s. 91, 81 f.

³⁰ *ibid.* s. 91.

³¹ Se Gemzøe, 2014, s. 100 f; Tong, 1992, s. 91, 81 f.

³² Pateman, 1988, s. 206.

³³ Se Gemzøe, 2014, s. 100 f; Tong, 1992, s. 91, 81 f.

³⁴ Se Bryson, 2003, s. 187 f; Carpenter, Belinda, *Rethinking Prostitution: Feminism, Sex, and the Self*, Peter Lang, New York, 2000, s. 83.

Exploateringen utgör enligt henne ett argument för att inte kriminalisera kvinnans del i prostitutionen. Kriminalisering adderar enligt MacKinnon ytterligare en dimension till exploateringen.³⁵

Surrogatmödraskap har kallats för ”reproduktiv prostitution”.³⁶ Det är nu livmodern, istället för vaginan, som bjuds ut, men kvinnan undgår horstigmat. Istället reproduceras en stereotyp madonnabild av henne som osjälvisk och generös visavi ett barnlöst par.³⁷ Likt prostitutionen, reducerar surrogatmödraskapet kvinnan till sin reproduktiva funktion, och hon görs till ett medel till för någon annan.³⁸ Som motpol till funktionaliseringen av kvinnan, upphöjer radikalfeminismen moderskapet. Bandet mellan den gravida mamman och barnet betonas, och anses viktigare än det mellan barnet och den genetiske fadern i ett tilltänt surrogatarrangemang.³⁹

1.6 Metod

1.6.1 Om val av metod

Mitt metodval har gjorts med hänsyn till primärmaterialet och uppsatsens syfte.⁴⁰ Valet av metod återspeglar även en syn på rätten som inte enbart vertikal och rättsdogmatisk, utan som horisontell och påverkad av samhället den befinner sig i.⁴¹

³⁵ MacKinnon, 2005, s. 155.

³⁶ Se Ekman, 2010, s. 228; Tong, 1992, s. 82.

³⁷ Se Ekman, 2010, s. 259–263, 292; Tong, 1992, s. 81 f, 91.

³⁸ *ibid.*

³⁹ Tong, 1992, s. 79, 94.

⁴⁰ Trolle Önnerfors, Elsa & Wenander, Henrik (2016). *Att skriva rätt: goda råd för att skriva uppsats i juridik*. 1. uppl. Stockholm: Wolters Kluwer, s. 20.

⁴¹ Wegerstad, 2015, s. 53.

Rättsdogmatiskt söker jag svaret på frågeställningen i rättskällor, och bearbetar dessa systematiskt – dock utan syfte att fastställa gällande rätt.⁴² Det är enbart i denna mån jag arbetar rättsdogmatiskt.

Diskursanalysen antar att samhället är socialt konstruerat och formas genom människors handlingar.⁴³ En sådan handling är språket. Diskursanalysen menar att språket ger uttryck för sanningar, *diskurser*, som i sin tur styr våra liv.⁴⁴ Diskursanalysen används därför för att analysera språket och granska hur representation, makt, fakta och objektivitet konstrueras.⁴⁵

I den här uppsatsen använder jag en förenklad variant av Carol Bacchis diskursanalytiska metod *What is the problem represented to be?* (WPR). WPR analyserar språket i offentlig policy, för att kunna granska hur staten framställer olika problem. Metodens utgångspunkt är nämligen att staten är delaktig i att avgöra vad som är ett problem och hur dessa formuleras.⁴⁶ Då vi i förlängningen styrs av hur staten formulerar problemen, menar WPR att vi måste studera och problematisera problemframställningarna *i sig*.⁴⁷

⁴² Se Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2013, s. 21; Bladini, 2013, s. 53.

⁴³ Svensson, Peter, *Diskursanalys*, Upplaga 1, Studentlitteratur, Lund, 2019, s. 21, 36.

⁴⁴ *ibid.* s. 22.

⁴⁵ *ibid.* s. 21, 81 f, 90, 94.

⁴⁶ Se Bacchi, Carol Lee & Eveline, Joan, *Mainstreaming politics: gendering practices and feminist theory*, University of Adelaide Press, Adelaide, S. Aust., 2010, s. 111; Bacchi, Carol Lee, *Analysing policy: what's the problem represented to be?*, Pearson, Frenchs Forest, N.S.W., 2009, s. 1.

⁴⁷ Bacchi, 2009, s. 263.

1.6.2 De fyra frågorna i WPR

Bacchi presenterar sex⁴⁸ frågor att ställa till materialet, varav jag använder fyra⁴⁹. Detta har gjorts med hänsyn till materialet i sig, uppsatsens utformning och omfattning. Frågorna har ställts upprepade gånger till materialet, tills tillräcklig grund för analys har kunnat samlas in.

1. Hur framställs problemet i utredningen?
2. Vilka underliggande antaganden föregår problemframställningen?
3. Vilka förståelser av problemet utelämnas genom framställningen?
4. Vilka effekter får problemframställningen?

Den *första* frågans mål är att identifiera problemet som utredningen vill lyfta fram.⁵⁰ Jag använder den första frågan för att *redovisa* utredarens framställning av prostitution respektive surrogatmödraskap i relation till kvinnan i egenskap av prostituerad respektive surrogatmor.

Den *andra* frågan granskar på vilka premisser, uttalade eller outtalade, som framställningen presenteras.⁵¹ Jag använder den andra frågan för att *analysera* framställningen. Här tydliggörs hur en radikalfeministisk diskurs kommer till uttryck i framställningen, genom att relatera den till radikalfeministisk teori.

⁴⁸ *ibid.* s. 2.

⁴⁹ Frågorna har översatts fritt från engelska. Numrering i fotnoten motsvarar den i brödtexten, ej i metodens ursprungliga form: 1) What is the 'problem' represented to be in a specific policy? 2) What presuppositions or assumptions underpin this representation of the 'problem'? 3) What is left unproblematic in this problem representation? Where are the silences? Can the 'problem' be thought about differently? 4) What effects are produced by this representation of the 'problem'?

⁵⁰ *ibid.* s. 2–4.

⁵¹ *ibid.* s. 5.

Syftet med den *tredje* frågan är att analysera hur utredarens problemframställning utestänger andra förståelser av problemet, vilka begränsningar som problemframställningen har.⁵² Den *fjärde* och sista frågan är framåtblickande, och ställs när läsningen av materialet är avslutad. I denna uppsats ställs fråga tre och fyra i uppsatsens tredje kapitel, inom ramen för resultat och slutdiskussion.⁵³

1.6.3 Reflexivitet och bemötande av denna

En diskursanalytisk uppsats måste förhålla sig till *reflexivitet*. Reflexivitet betyder att arbetet kommer att påverkas av att jag som forskare också är präglad av min egen kontext och subjektiva åsikt. För att kunna bemöta reflexivitetsproblematiken och bevara uppsatsens trovärdighet, eftersträvas det som Winther Jørgensen och Phillips kallar ”att ställa sig främmande inför materialet”⁵⁴. Givet min egen feministiska utgångspunkt, behöver jag vara uppmärksam på att inte leta efter svar som inte finns, vara öppen för det som faller utanför det teoretiska ramverket, samt ett transparent tillvägagångssätt.⁵⁵ För transparens, är utredningarnas framställningar återgivna så ordagrant som möjligt, med tydliga hänvisningar och citat. På så vis ska även läsaren kunna göra en bedömning av min tolkning av framställningen.

⁵² *ibid.* s. 12 f.

⁵³ *ibid.* s. 15–18.

⁵⁴ Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise, *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur, Lund, 2000, s. 28.

⁵⁵ Se Winther Jørgensen & Phillips, 2000, s. 111 f, 28; Bacchi, 2009, s. 19; Bacchi & Eveline, 2010, s. 112.

2 Analys

Här besvaras fråga 1 och 2 i WPR. I pedagogiskt syfte *redovisas* framställningen i mindre delar. I direkt anslutning till varje del *analyseras* hur en radikalfeministisk diskurs kommer till uttryck, genom att relatera framställningen till radikalfeministisk teori. Jag behandlar först prostitution, och upprepar sedan samma procedur för surrogatmödraskap.

2.1 Prostitution

Utredaren framställer prostitution som någonting negativt *per se*. Det görs ingen ansats att utreda fenomenets fördelar. Uttryck som ”*förkastlig*”⁵⁶, ”*oacceptabelt*”⁵⁷ och ”*[...] oförenligt med vårt lands kultur*”⁵⁸, används i beskrivningarna. Utredaren menar att det är skadligt för samhället att män kan köpa tillträde till kvinnors kroppar.⁵⁹ Att mannen köper detta tillträde, förklaras delvis med att män och kvinnor fostras in i destruktiva könsroller.⁶⁰ Det förklaras dock också med att mannens sexualitet begränsas när han är i en relation med en kvinna. Kvinnan anses ha mer makt i relationen, där ”*Hans lust lever på hennes nåd.*”⁶¹ Att köpa sex, blir enligt utredaren ett sätt för mannen att slippa be kvinnan om lov.⁶²

⁵⁶ SOU 1995:15, s. 220.

⁵⁷ *ibid.* s. 227.

⁵⁸ *ibid.*

⁵⁹ *ibid.* s. 3, 9, 212.

⁶⁰ *ibid.* s. 214.

⁶¹ *ibid.* s. 111.

⁶² *ibid.*

Denna förståelse av prostitution ger motstridiga uttryck för en radikalfeministisk diskurs. Att det anses skadligt att *män* kan köpa tillträde till *kvinnors* kroppar, kan relateras till radikalfeminismens strukturella förståelse av maktrelationen mellan könen. Det samma gäller utredarens framställning av *könsrollerna*. Å andra sidan, ger utredarens framställning av mannens skäl till att köpa sex, inte uttryck för en radikalfeministisk diskurs. Problemframställningen kan tolkas som att det är *kvinnan* som besitter den sexuella makten i en heterosexuell relation. Detta strider mot radikalfeminismens uppfattning om att kvinnan förtrycks även i den privata sfären.

Pornografins kopplingar till prostitution lyfts fram och anses problematisk. Enligt utredaren, förmedlar pornografen "[...] en syn på kvinnor som en vara, ett objekt [...]"⁶³. Samma kvinnoosyn beskrivs som en förutsättning för prostitutionen. Utredaren säger att det emellan pornografen och prostitutionen finns "*klara kopplingar*"⁶⁴.

Här är den radikalfeministiska diskursen tydlig. Ovanstående del av framställningen ger uttryck för en radikalfeministisk förståelse av prostitution och dess samverkan med *pornografen*. Även kritiken mot att prostitutionen gör kvinnor till *sexuella objekt* kommer till uttryck.

Kvinnan förstås av utredaren primärt som den säljande parten i prostitutionen.⁶⁵ Det sägs att hon kan ha olika motiv för att prostituera sig och att gruppen prostituerade kvinnor inte är entydig.⁶⁶ I sin framställning utgår utredaren främst från kvinnan i

⁶³ *ibid.* s. 136.

⁶⁴ *ibid.*

⁶⁵ *ibid.* s. 101.

⁶⁶ *ibid.* s. 101, 107–109.

gatuprostitution.⁶⁷ Hon prostituerar sig framför allt till följd av en svår uppväxt, dålig självkänsla, tidiga sexuella övergrepp, successiv tillvänjning i sexindustrin, ett eventuellt missbruk samt av en akut brist på pengar som utlösande faktor.⁶⁸ Utredaren återkommer också till könsrollernas betydelse, och hur dessa utgör en orsak till att kvinnan prostituerar sig. Enligt utredaren präglar könsrollerna kvinnors och mäns syn på sexualitet, där kvinnorna ges en underordnad roll och ses som sexuella objekt.⁶⁹

En radikalfeministisk premiss kan delvis utläsas. Det ligger förvisso i linje med radikalfeminismen att uppmärksamma *kvinnan* som den säljande parten i prostitutionen. Utredarens resonemang om *könsroller*, kan relateras till radikalfeminismens strukturella maktanalys utifrån kön. Det kan också härledas till radikalfeminismens kritik mot att kvinnan socialiseras till att möta mäns reproduktiva behov och reducerandet av henne till att bli ett sexuellt objekt. Däremot kan den resterande framställningen av orsakerna till varför hon prostituerar sig, snarare anses vila på en socio-ekonomisk förklaringsmodell, än en radikalfeministisk.

När utredaren behöver motivera varför även den säljande kvinnans del i prostitutionen ska kriminaliseras, skiftar framställningen av henne något. Utredaren beskriver henne mer som en aktör som bör göras ansvarig för sitt handlande, och prostitutionen som ett val.⁷⁰ Att hon förvisso kan ses som ett offer, betyder enligt utredaren inte att hon för den sakens skull ska fråntas sitt ansvar vid köpet av den sexuella tjänsten. Utredaren motiverar:

⁶⁷ *ibid.* s. 102.

⁶⁸ *ibid.* s. 11, 103–105, 212.

⁶⁹ *ibid.* s. 214.

⁷⁰ *ibid.* s. 221.

”Den sexuella tjänsten utförs i de allra flesta fall efter en *frivillig överenskommelse* [min kurs.], som *säljaren* [min kurs.] ofta tagit initiativ till, mellan två vuxna personer.”⁷¹

Utredarens framställning av köpet av den sexuella tjänsten går snarare att härleda till en liberal, kontraktualistisk diskurs, än en radikalfeministisk. Framställningen att det är en *frivillig överenskommelse*, strider mot radikalfeminismens uppfattning att prostitutionen utgör ett uttryck för kontroll. Att utredaren vidare vill *kriminalisera* den säljande kvinnans del, går emot MacKinnons hållning i frågan, och hennes uppfattning att kriminalisering adderar ytterligare en dimension till exploateringen av kvinnan.

Framställningen av kvinnan som ansvarig aktör bestrids dock i ett av utredningens särskilda yttranden. Experten Birgitta Ekström tillbakavisar aktörskapet med att *”Könshandel är ingen affärsuppköpelse mellan jämbördiga parter.”*⁷². Ekström betonar mannens sociala överläge. Hon menar att det är männen som är grunden för prostitutionens existens och att det därmed är deras handling som ska kriminaliseras.⁷³

Ekströms framställning av parterna som *ej inbördes jämbördiga* relaterar till Patemans kritik mot ett kontraktualistiskt förhållningssätt till prostitution. Betoningen vid mannens *sociala överläge* och att det är männen som är *grunden* för prostitutionens existens, ligger i linje med radikalfeminismens maktanalys utifrån kön och synen på patriarkal kontroll över kvinnors kroppar.

Vidare tar utredaren fasta på hur kvinnan skadas av prostitutionen. Förutom ohälsa, misshandel och våldtäkt, lyfter utredaren kvinnans

⁷¹ *ibid.* s. 228.

⁷² *ibid.* s. 241.

⁷³ *ibid.*

inre splittring.⁷⁴ Här menas att kvinnan splittras då hon tvingas "[...] *stänga av sina känslor, [...] fly sin kropp [...]*"⁷⁵. Utredaren anser att prostitutionen gör att kvinnan och hennes sexualitet reduceras till en vara, och att detta skadar såväl kvinnan personligen som samhället i stort.⁷⁶ Här hävdar utredaren att skadeverkningarna leder till att kvinnan förvägras rätten att bestämma över sig själv.⁷⁷

Framställningens problematisering av att kvinnan *splittras* kan härledas till radikalfeminismens kritik av dualism, och hur prostitutionen tvingar kvinnan att disassociera sig från sin egen kropp. Radikalfeminismens kritik mot att prostitutionen reducerar kvinnan till sin reproduktiva funktion samt förvägrar henne kroppslig autonomi och kontroll, syns också i utredarens resonemang om att kvinnan blir *reducerad till en vara*, och *förvägras rätten att bestämma över sig själv*.

Slutligen nämns sociala och behandlande insatser som potentiella åtgärder för att förebygga prostitution.⁷⁸ Utredaren vill att uppmärksamheten ska riktas mot männen, och uttrycker sig i termer av "*kollektiv mansfråga*"⁷⁹. Utredaren hävdar att människens beteende behöver ändras. En biologisk förklaringsmodell till varför män köper sex avfärdas, och istället anses könsrollernas betydelse behöva studeras mer.⁸⁰ Utredaren menar att samhällets inställning i frågan är betydelsefull, men även föräldrars ansvar gentemot sina barn att motverka könsroller, nämns.⁸¹

⁷⁴ *ibid.* s. 212, 13.

⁷⁵ *ibid.* s. 137.

⁷⁶ *ibid.* s. 148, 212 f.

⁷⁷ *ibid.* s. 148 f.

⁷⁸ *ibid.* s. 16 f, 216 f.

⁷⁹ *ibid.* s. 112.

⁸⁰ *ibid.* s. 16, 111 f, 213 f.

⁸¹ *ibid.* s. 16 f.

De sociala och behandlande insatserna kan återigen snarare anses ge uttryck för en socio-ekonomisk diskurs. Att utredaren vill rikta uppmärksamheten mot *männen* och att prostitutionen ses som en *kollektiv* mansfråga, kan däremot relateras till radikalfeminismens strukturella förståelse av mäns förtryck av kvinnor. Att både *samhället* och *föräldrar* ges ansvar för att motverka könsroller, kan anses utgöra en förståelse av att maktrelationen sker både inom den offentliga och privata sfären.

2.2 Surrogatmödraskap

Det övergripande problemet för SOU 2016:11 är ofrivillig barnlöshet, där det altruistiska surrogatmödraskapet presenteras som en potentiell lösning.⁸² Medan det kommersiella surrogatmödraskapet kritiserats för att kunna utgöra en handel med kvinnors kroppar,⁸³ så beskrivs det altruistiska som att det *"[...] handlar om att hjälpa människor att bli föräldrar."*⁸⁴ Det framhålls dock inte som en oproblematiserad potentiell lösning, bland annat med hänvisning till att hänsyn måste tas till surrogatmodern.⁸⁵

Uppdelningen mellan det kommersiella och altruistiska surrogatmödraskapet har kritiserats av Ekman för att vara ohederlig, då kvinnan oavsett funktionaliseras.⁸⁶ Att utredaren ser surrogatmödraskapet som en lösning som handlar om att hjälpa människor att bli föräldrar, ger inte uttryck för den radikalfeministiska synen på surrogatmödraskap som ett utövande av

⁸² SOU 2016:11, s. 93 f.

⁸³ *ibid.* s. 382 f.

⁸⁴ *ibid.* s. 400.

⁸⁵ *ibid.*

⁸⁶ Ekman, 2010, s. 301.

kontroll. Däremot är utredarens klargörande om att surrogatmödrskapet inte är oproblemiskt med hänvisning till den *hänsyn* som måste visas surrogatmodern, mer i linje med radikalfeminismens utgångspunkt i kvinnan och hennes upplevelse.

Vidare går utredaren in på surrogatmödrskapets eventuella skadeverkningar för synen på kvinnor i *allmänhet*. Här sägs att utredningen i sin helhet är oeniga. Vissa i utredningen har menat att risk föreligger för att surrogatmödrskapet leder till en konservering av en traditionell kvinnosyn, medan andra har hävdat att hon är normbrytande. Slutsatsen som dras, är att det förvisso kan finnas viss risk för en konservering av en traditionell kvinnosyn, men att risken i sig inte är ett tungt vägande skäl mot att tillåta surrogatmödrskap.⁸⁷

Resonemanget från den falang i utredningen som lyfter fram risken för konservering av en *traditionell kvinnosyn*, kan eventuellt relateras till radikalfeminismen. Då ”traditionell kvinnosyn” inte närmare definieras, kan dock inte någon klar koppling dras. Här kan enbart spekuleras i huruvida utredaren avser att hon ges den osjälviska och generösa madonnaroll som radikalfeminismen kritiserar.

Utredaren säger sig utgå från den humanistiska människosynen, och sätter den enskilda kvinnans vilja i centrum. Kvinnan är enligt utredaren en förnuftsvarelse med fri vilja och rätt till självbestämmande.⁸⁸ Hon kan välja fritt på basis av sitt förnuft, och bör tillåtas bli surrogatmor, om detta är något hon vill. Utredaren tillägger dock att det måste gå att försäkra sig om att kvinnan lämnat ett frivilligt och informerat samtycke till surrogatmödrskapet.⁸⁹ Genomgående i utredningen är det de begränsade möjligheterna att

⁸⁷ SOU 2016:11, s. 435.

⁸⁸ *ibid.* s. 416, 21.

⁸⁹ *ibid.* s. 416 f.

försäkra sig om att samtycket lämnats informerat och frivilligt, som framställs som problematiskt.⁹⁰ Utredaren menar att det finns en uppenbar risk att kvinnan utsätts för påtryckningar att bli surrogatmor. Här lyfts familjens inflytande, och att samhället har kvar vissa föreställningar om kvinnan som vårdande och självvuppoftande.⁹¹ Utredaren anser att risken för påtryckningar inte kan avhjälpas. Detta gör i sin tur att det inte går att försäkra sig om att kvinnan lämnat ett frivilligt och informerat samtycke. Utredaren drar därvid slutsatsen att huvudregeln om kvinnans utövande av sin fria vilja får stå tillbaka.⁹²

Fokuset på den enskilda kvinnans vilja och förståelsen av henne som en förnuftsvarelse med fri vilja och rätt till självbestämmande, ger snarare uttryck för en liberal, individualistisk förståelse av kvinnan, än en radikalfeministisk, strukturell förståelse. Radikalfeminismen hävdar att surrogatmödrskapet inte kan utgöra ett fritt val, en linje som utredaren inte följer. Att utredaren problematiserar de *påtryckningar* som kvinnan riskerar utsättas för, kan däremot härledas till den radikalfeministiska kritiken av att kvinnor socialiseras till att möta mäns reproduktiva behov och viljor.

Den potentiella surrogatmodern framställs ha en oinskränkbar självbestämmanderätt över sin kropp. Utredaren betonar detta med att surrogatarrangemanget aldrig får innebära en inskränkning av aborträtten eller kvinnans handlingsfrihet under graviditeten. Utredaren återkommer till påtryckningar utifrån, och befarar att dessa kan göra att kvinnan får svårt att hävda sin självständighet, även om hon genom lagstiftning formellt tilldelas den.⁹³

⁹⁰ *ibid.* s. 425, 417, 419, 422 f, 431, 447.

⁹¹ *ibid.* s. 422 f, 447.

⁹² *ibid.*

⁹³ *ibid.* s. 426.

Här är premissen radikalfeministisk: kvinnan ska själv ska få *kontrollera* sin egen kropp. Det görs ingen ansats att motivera att staten eller kvinnans omgivning genom surrogatmödrskapet borde få utöva denna kontroll – snarare tvärtom. Även här kan problematiserandet av *påtryckningarna*, härledas till radikalfeminismens socialiseringskritik.

Tidigare har analyserats hur utredaren behandlar surrogatmödrskapets skadeverkningar för synen på kvinnor i allmänhet. Utredaren berör också surrogatmödrskapets skadeverkningar för den enskilda kvinnan i *synnerhet*. Här lyfts att graviditetens fysiska och psykiska risker bärs av en annan person än de tilltänkta föräldrarna. Utredarens slutsats är att riskerna inte i sig framstår som oacceptabla att ålägga surrogatmodern, under förutsättning att hon därtill lämnat ett fritt och informerat samtycke.⁹⁴ Hon anses inte heller göras till ett medel för andra personers mål. Detta givet att hon kan ha ett eget intresse av att bli surrogatmor. I så fall är hon enligt utredaren inte *enbart* ett medel.⁹⁵

Att det inte anses problematiskt att kvinnan bär de fysiska och psykiska riskerna åt någon annan, ger inte uttryck för en radikalfeministisk diskurs. Att hon inte anses göras till ett medel, går emot den radikalfeministiska teorin, som hävdar motsatsen.

Surrogatmödrskapet problematiseras utifrån kvinnans relation till barnet hon som surrogatmor skulle bära. Utredaren redogör för att det under graviditeten uppstår ett biologiskt och känslomässigt band mellan barnet och modern.⁹⁶ Utredaren betonar att *mater est-*

⁹⁴ *ibid.* s. 418 f, 422, 431.

⁹⁵ *ibid.* s. 432 f, 384.

⁹⁶ *ibid.* s. 430.

*regeln*⁹⁷ måste gälla, bland annat för att denna ger uttryck för att "[...] *en surrogatmor är mer än en behållare.*"⁹⁸. Att barnet, till följd av en reglering om surrogatmödraskap, skulle kunna tas ifrån surrogatmodern, ytterst med hjälp av myndigheternas hjälp, anses oförenlig med hennes rätt till självbestämmande och inte respektera bandet som kan uppstå mellan barn och mor.⁹⁹

Denna del av framställningen, ger uttryck för en radikalfeministisk diskurs och förståelse av kvinnan i surrogatmödraskapet. Utredarens framställning av *bandet* mellan barn och mor är i samklang med radikalfeminismens understrykning av detsamma. Betoningen av mater-est-regeln, men även regeln *i sig*, kan anses ge uttryck för en radikalfeministisk diskurs. Att utredaren motsätter sig en ordning där den gravida kvinnan *reduceras* till en behållare, kan kopplas till radikalfeminismens kritik av funktionalisering. Hennes rätt till *självbestämmande* kan härledas till att kvinnan själv borde få kontrollera sin egen kropp.

Surrogatmoderns relation till det blivande barnet framställs dock inte ensidigt. Utredaren problematiserar inte faktumet att många surrogatmödrar ser förmågan att inte se barnet som sitt eget, som en essentiell egenskap för en surrogatmor.¹⁰⁰ Vidare hävdar utredaren å ena sidan att kvinnan måste få rätt att ångra sig i fråga om att behålla barnet, efter att det fötts.¹⁰¹ Å andra sidan, anser utredaren att en sån ångerrätt är problematisk, om kvinnan redan hunnit lämna över barnet till de tilltänkta föräldrarna. Utredaren skriver:

⁹⁷ *Mater est-regeln*: den oskrivna regel i svensk rätt som innebär att kvinnan som föder barnet anses vara dess mor, jfr. SOU 2016:11, s. 733.

⁹⁸ SOU 2016:11, s. 430.

⁹⁹ *ibid.* s. 449, 430 f.

¹⁰⁰ *ibid.* s. 428.

¹⁰¹ *ibid.* s. 436.

”Särskilt problematiskt är det om den eller de tilltänkta föräldrarna är barnets *genetiska* [min kurs.] föräldrar samtidigt som barnet saknar en genetisk koppling till surrogatmodern.”¹⁰²

Här kan sägas att en radikalfeministisk diskurs antagligen hade problematiserat faktumet att kvinnan disassocierar sig från barnet. Framhållandet av den genetiska kopplingen till föräldrarna, kan vidare anses gå i kliché med radikalfeminismens utgångspunkt att bandet mellan barn och surrogatmor är viktigare än bandet mellan barnet och den genetiske fadern i surrogatarrangemanget.

Slutligen konstaterar utredaren att altruistiskt surrogatmödraskap fortsatt inte bör tillåtas inom den svenska hälso- och sjukvården.¹⁰³ Som främsta skäl mot ett tillåtande anförs principen om barnets bästa och att forskningsområdet i denna del präglas av kunskapsluckor. Risken för påtryckningar gentemot surrogatmodern, att hennes självbestämmanderätt kan hotas av surrogatmödrskapet samt mater-est-regeln och surrogatmoderns ångerrätt, utgör ytterligare skäl mot.¹⁰⁴ Även kostnadsbelastningen det skulle innebära för samhället nämns.¹⁰⁵

Till stor del utronas en radikalfeministisk diskurs. Jag har tidigare analyserat hur de tre ovannämnda skälen som berör surrogatmodern, går att relatera till radikalfeministisk teori. Att dessa tre lyfts fram, kan tolkas som att den radikalfeministiska diskursen får stort utrymme. Däremot, faller principen om barnets bästa och kostnadsaspekten utanför den.

¹⁰² *ibid.* s. 438.

¹⁰³ *ibid.* s. 445.

¹⁰⁴ *ibid.* s. 446–448.

¹⁰⁵ *ibid.* s. 450.

3 Resultat och slutdiskussion

Genom att fråga hur materialets framställning av prostitution i SOU 1995:15, respektive surrogatmödraskap i SOU 2016:11 relaterar till radikalfeministisk teori, så har syftet med uppsatsen varit att undersöka svensk rätts förståelse av prostitution och surrogatmödraskap ur ett radikalfeministiskt perspektiv. Analysen har tydliggjort hur den radikalfeministiska diskursen kommer till uttryck i framställningarna. Undersökningen har fokuserat på framställningen av fenomenen i relation till den centrala, kvinnliga aktören i respektive förfarande: den prostituerade kvinnan och surrogatmodern.

Det avslutande kapitlet kommer att diskutera resultatet av analysen i tre delar: diskursens uttryck i utredningarna, utredningarnas utformning och behovet av ett kritiskt förhållningssätt till rättsreglernas tillblivelse samt en framåtblickande del inbegripet resultatets relation till tidigare forskning. I diskussionen besvaras även fråga 3 och 4 i WPR: problemframställningens begränsningar och effekter. Avslutningsvis sammanfattas resultatet och uppsatsen.

3.1 Diskussion

Den första delen behandlar diskursens uttryck i utredningarna.

I prostitutionsutredningen är den radikalfeministiska diskursen närvarande, men ambivalent. Å ena sidan är utredningen tydlig i delarna om pornografi, disassociation, objektifiering, den återkommande problematiseringen av prostitutionen genom en strukturell maktanalys utifrån kön, och att prostitutionen fråntar kvinnan självbestämmanderätten över sin egen kropp. Å andra sidan,

går förslaget att båda parter bör kriminaliseras, och framställningen av handlingen som en frivillig överenskommelse, emot en radikalfeministisk förståelse. I analysen har noterats att framställningen inte enbart gett uttryck för en radikalfeministisk diskurs, utan även en socio-ekonomisk och kontraktualistisk.

Utredarens framställning av prostitution har vissa begränsningar. Att den primärt bygger på gatuprostitution, utesluter en förståelse av prostitutionen i sin fulla omfattning. Ur ett radikalfeministiskt perspektiv, kan framställningen av köpet som en frivillig överenskommelse vidare anses tysta att förfarandet sker mellan ojämberdiga parter. Här kan anmärkas att den efterföljande propositionen *Kvinnofrid*, valde att gå emot utredningen. Här lyftes just parternas inberdes, ojämlika relation som ett skäl till varför enbart köparen borde kriminaliseras.¹⁰⁶

I *surrogatmödraskapsutredningen* återfinns också den radikalfeministiska diskursen. Å ena sidan syns den i resonemanget om påtryckningar utifrån, inte minst vid framhållandet av kvinnans rätt till kontroll över sin egen kropp samt i framställningen av bandet mellan barn och surrogatmor. Å andra sidan är framställningen av detta band inte ensidig. Vidare anses surrogatmodern inte bli ett medel, och surrogatmödrskapet i sig presenteras som en lösning.

Surrogatmödraskapsutredningen problemframställning har också begränsningar. Trots att surrogatmodern som part behandlas, så är det de ofrivilligt barnlösas problem som är utgångspunkten för utredaren. Ur ett radikalfeministiskt perspektiv, kan detta problematiseras och jämföras med prostitutionsutredningen: vad hade hänt om dennas utgångspunkt varit ofrivilligt sexlösas problem att inte få tillgång till sex? När grundförståelsen av

¹⁰⁶ Prop. 1997/98:55, s. 104.

surrogatmödraskap är att det handlar om att hjälpa människor att bli föräldrar, så utesluts den radikalfeministiska förståelsen som ser det som ett uttryck för kontroll. En annan begränsning rör ställningstagandet att surrogatmödraskapet inte nödvändigtvis gör kvinnan *enbart* till ett medel, då hon kan ha ett eget intresse av att agera surrogatmor. Här utelämnas den förståelse som problematiserar och stannar vid att hon görs till ett medel *de facto*. Även om kvinnan kan finna *egen* tillfredsställelse i arrangemanget, betyder inte det att det är oproblematiskt att någon *annan* behandlar henne som ett medel. Just den aspekten tystas av utredaren.

Utredningarna emellan kan sägas att diskursen *inte* kommer till uttryck på samma sätt. Rent *kvantitativt* är den starkare i prostitutionsutredningen, med fler utslag teoretiskt. Det görs en återkommande betoning vid den strukturella maktanalysen i prostitutionsutredningen, som inte återfinns på samma sätt i surrogatmödraskapsutredningen. Däremot är diskursen *kvalitativt* intakt i de delar av surrogatmödraskapsutredningen som betonar kvinnans rätt att kontrollera sin egen kropp.

Den andra delen rör utredningarnas utformning och behovet av ett kritiskt förhållningssätt till rättsreglernas tillblivelse.

I arbetet med de båda utredningarna, har det blivit tydligt hur en radikalfeministisk diskurs inte enbart tagit sig uttryck rent innehållsligt. Den har även synts olika i utredningarnas *utformning*. Metoden, som fokuserat på innehållet, har inte kunnat omfatta denna aspekt, vilket kan ses som en svaghet i uppsatsen. Givet uppsatsens radikalfeministiska perspektiv, bör denna iakttagelse dock kommenteras. Detta då utredningarnas utformning enligt min mening även påverkat resultatet i sig.

Analysen har å ena sidan visat att prostitutionsutredningen framställt prostitution som någonting negativt *per se*, det vill säga utredaren har inte gjort någon ansats att utreda fördelarna med att tillåta prostitution. Som beskrivet i materialkapitlet, bygger utredningen främst på kartläggningen av prostitutionen i Sverige, inbegripet kvinnors egna vittnesmål och redogörelser från sitt liv i prostitutionen. Att anta att den typen av kartläggning behövs, och att vidare lyfta dessa vittnesmål och redogörelser, kan ses som ett radikalfeministiskt ställningstagande i sig. Detta med hänvisning till att radikalfeminismen tar avstamp i kvinnors egna upplevelser och erfarenheter.

Analysen har å andra sidan visat att surrogatmödraskapsutredningen *inte* framställt surrogatmödraskap som någonting negativt *per se*. Utredningens ställningstagande föregås istället av att det tillgängliga forskningsunderlaget, tillsammans med argument för- och emot surrogatmödraskap, får gå igenom ett raster av utredarens givna etiska utgångspunkter. I forskningsunderlaget ingår förvisso redogörelser och vittnesmål från surrogatmödrar i andra länder.¹⁰⁷ Däremot kritiserar utredaren underlaget för att vara bristfälligt,¹⁰⁸ och någon *egen* ansats att ta sig ut och träffa existerande eller potentiella surrogatmödrar i Sverige görs inte. Här ger inte utformningen ett lika påtagligt radikalfeministiskt utslag vid handen.

Utredningarnas olika utformning och utgångspunkter är givetvis beroende av de *direktiv* som utredningarna får. Att direktiven föregår utredningarna är som bekant en del av den svenska lagstiftningsprocessen. Här vill jag påminna om Bacchis utgångspunkt: att statens problemformuleringar i förlängningen styr våra liv. Vad betyder det i detta sammanhang? Översatt till en svensk

¹⁰⁷ SOU 2016:11, s. 258.

¹⁰⁸ *ibid.* s. 420, 258.

kontext, vill jag hävda direktivens betydelse för hur olika fenomen i samhället utreds, framställs och i förlängningen lagstiftas om. För att kunna förstå de lege lata, men också för att möjliggöra en diversifierad diskussion om de lege ferenda, är det enligt min mening nödvändigt att förhålla sig kritisk till de förutsättningar som legat till grund för reglernas tillblivelse. Ett givet sätt att utreda prostitution eller surrogatmödraskap, utestänger ett annat. En given förståelse och dess lösningar, utesluter en annan förståelse med sina lösningar. Att det förefaller så är ofrånkomligt, givet lagstiftningsprocessens systematik, men också essentiellt att uppmärksamma och fortsatt granska kritiskt.

Den tredje delen är framåtblickande samt behandlar resultatets relation till tidigare forskning.

Framställningarna av prostitution respektive surrogatmödraskap medför olika effekter. Den konkreta effekten av SOU 1995:15 å ena sidan, är att den lagt grunden till den sexköpslag som trädde ikraft år 1999. Lagen har såväl hyllats som kritiserats.¹⁰⁹ SOU 2016:11 har å andra sidan inte lett till någon ny lagstiftning. Det radikalfeministiska perspektivet, som liknar fenomenen med varandra, kan antas protestera mot att bara det ena, men inte det andra, har kriminaliserats.

En problemframställning får inte enbart konkreta effekter, så som ny eller oförändrad lagstiftning. Den skapar också det som Bacchi kallar

¹⁰⁹ Regeringskansliet, *Den svenska sexköpslagen har varit framgångsrik*, <https://www.regeringen.se/artiklar/2016/10/den-svenska-sexkopslagen-har-varit-framgangsrik/>, publicerad 2016-10-11, hämtad 2019-05-11, kl. 07:48; Andersson, Ulf, *PRIDE: Hård kritik mot sexköpslagen*, <http://www.amnestypress.se/artiklar/reportage/25678/pride-hard-kritik-mot-sexkopslagen/>, Amnesty Press, ansvarig utgivare: Ulf Andersson, publicerad 2014-08-01, hämtad 2019-05-11, kl. 07:51.

subjektifieringseffekter. Det betyder att den position som en person ges i problemframställningen, påverkar hur personen känner inför sig själv och andra.¹¹⁰ I analysen av prostitution framgår att utredaren ser denna som ett val kvinnan gör. Givet att utredaren betonar och återkommer till maktanalysen utifrån kön, och med hänsynen som tas till de socio-ekonomiska faktorerna som skäl till hennes val, kan dock den huvudsakliga förståelsen av kvinnans val och position anses vara *strukturell*. I analysen av surrogatmödraskap syns parallellt att risken för att synen på kvinnor skadas inte utgör något tungt vägande skäl emot surrogatmödraskap, och hur kvinnan positioneras som en förnuftsvarelse, vars fria vilja och självbestämmande är grundläggande. Här är förståelsen av kvinnans val och position mer *individualistisk*.

Vad får det för effekt för kvinnans självuppfattning, om hon förstås på *ett sätt* när det kommer till prostitution, och ett *annat sätt* när det kommer till surrogatmödraskap? Känner hon sig begränsad av att mättas in i en struktur? Upplever hon sig befriad av att välja själv? Radikalfeministiskt kan utredarnas olika förståelse av kvinnan och hennes vilja anses inkonsekvent. Enligt radikalfeminismen är ju kvinnan i båda förfarandena utsatt för samma kroppsliga kontroll. Hur hon känner inför sig själv och andra i detta scenario, är föremål för vidare forskning och inte minst upp till kvinnan själv att besvara.

Statens förhållningssätt till kvinnan och hennes vilja tas också upp i den tidigare forskningen. Maud Eduards menar att sexköpslagen gett uttryck för just en strukturell förståelse av könsrelationerna. Samtidigt problematiserar hon hur den enskilda kvinnans vilja har tillmätts en växande betydelse i hur prostitution bedöms i internationella sammanhang.¹¹¹ Ulrika Andersson lyfter också denna

¹¹⁰ Bacchi, 2009, s. 16 f.

¹¹¹ Eduards, 2012, s. 175.

problematik, där hon ifrågasätter att rättsskyddssubjektets vilja hamnar i fokus i rättstillämpningen. Hon menar att ett problem som egentligen handlar om *hans våld*, görs om till ett problem om *hennes vilja*.¹¹²

Det går att skönja en förflyttning från strukturell till individualistisk förståelse av kvinnan och hennes vilja, vid en jämförelse av utredningarna. Vad förflyttningen beror på och hur den utvecklats, kan vara av intresse att undersöka rättshistoriskt. Här uppmuntras till vidare forskning.

Ur ett radikalfeministiskt, framåtblickande perspektiv kan förflyttningen problematiseras. Vad innebär det om fenomen som enligt radikalfeminismen anses vara uttryck för strukturell kontroll över kvinnors kroppar, omformuleras av staten till att bli en fråga om den enskilda kvinnans val och frihet att välja? Vem är det egentligen som gynnas av att kontroll döps om till valfrihet, att ett ifrågasättande av *varför*, *hur* och *vad* kvinnan väljer, får stå tillbaka för valmöjligheten *i sig*?

3.2 Sammanfattning och slutord

Sammanfattningsvis för resultatet kan sägas följande. Med utgångspunkt i SOU 1995:15 och SOU 2016:11, ger svensk rätts förståelse av prostitution och surrogatmödraskap i varierande grad uttryck för en radikalfeministisk diskurs. I vissa delar av framställningarna syns den tydligt, i andra avviker utredaren från den. Den syns klarare och är mer omfattande i prostitutionsutredningen, men får också vissa, starka utslag i surrogatmödraskapsutredningen. Vidare påverkas resultatet av

¹¹² Andersson, 2004, s. 271 f.

utredarens direktiv. Detta är viktigt att förhålla sig kritisk till, då det påverkar olika samhällsfenomens utredningsmöjligheter. Slutligen har skillnaden mellan strukturell och individualistisk förståelse i resultatet uppmärksamrats, där utvecklingen mot det sistnämnda problematiserats.

*Avslutningsvis för uppsatsen återstår att se om svensk rätts förståelse av prostitution och surrogatmödraskap en dag slår in på samma radikalfeministiska bana. Rätten, och formuleringen av denna, spelar nämligen inte enbart roll för kvinnans *valfrihet* – den är avgörande för hennes *frihet*. Catherine MacKinnon skriver:*

”As women have moved to end women’s inequality to men, we have found law to be a wall as well as a tool for taking down walls. Sometimes we have made law a door.”¹¹³

¹¹³ MacKinnon, 2005, s. 103.

4 Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

SOU 1985:5 – *Barn genom befruktning utanför kroppen m. m. betänkande*

SOU 1995:15 – *Könshandeln: betänkande av 1993 års Prostitutionsutredning*

Ds 2000:51 – *Behandling av ofrivillig barnlöshet*

SOU 2001:14 – *Sexualbrotten – ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor*

SOU 2016:11 – *Olika vägar till föräldraskap*

Propositioner

Prop. 1997/98:55 – *Kvinnofrid*

Litteratur

Alpern, Kenneth D. (red.), *The ethics of reproductive technology*, Oxford Univ. Press, Oxford, 1992

Andersson, Ulrika, *Hans (ord) eller hennes?: en könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*, 1. uppl., Bokbox, Diss. Lund: Lunds universitet, 2004, Lund, 2004

B. Andrews, Lori, *Surrogate Motherhood: The challenge for feminists*, i Alpern, Kenneth D. (red.), *The ethics of reproductive technology*, Oxford Univ. Press, Oxford, 1992

Bacchi, Carol Lee, *Analysing policy: what's the problem represented to be?*, Pearson, Frenchs Forest, N.S.W., 2009

Bacchi, Carol Lee & Eveline, Joan, *Mainstreaming politics: gendering practices and feminist theory*, University of Adelaide Press, Adelaide, S. Aust., 2010

Beasley, Chris, *What is feminism?: an introduction to feminist theory*, SAGE, London, 1999

Bladini, Moa, *I objektivitetens sken: en kritisk granskning av objektivitetsideal, objektivitetsanspråk och legitimeringsstrategier i diskurser om dömande i brottmål*, Makadam, Diss. Lund: Lunds universitet, 2013, Göteborg, 2013

Bryson, Valerie, *Feminist political theory: an introduction*, 2. ed., Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2003

Carpenter, Belinda, *Rethinking Prostitution: Feminism, Sex, and the Self*, Peter Lang, New York, 2000

Corea, Gena, *The mother machine*, i Alpern, Kenneth D. (red.), *The ethics of reproductive technology*, Oxford Univ. Press, Oxford, 1992

Eduards, Maud, *Kroppspolitik: om moder Svea och andra kvinnor*, Atlas, Stockholm, 2012

Ekis Ekman, Kajsa, *Varat och varan [Elektronisk resurs]: Prostitution, surrogatmödraskap och den delade människan*, Leopard, Stockholm, 2010

Gemzøe, Lena, *Feminism*, 2., [uppdaterade] uppl., Bilda, Stockholm, 2014

Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2013

MacKinnon, Catharine A., *Women's lives, men's laws*, Belknap Press, Cambridge, Mass., 2005

Pateman, Carole, *The Sexual Contract*, Stanford University Press, Stanford, Calif., 1988

Svensson, Peter, *Diskursanalys*, Upplaga 1, Studentlitteratur, Lund, 2019

Tong, Rosemarie, *Feminist thought: a comprehensive introduction*, Routledge, London, 1992

Trolle Önnerfors, Elsa & Wenander, Henrik, *Att skriva rätt: goda råd för att skriva uppsats i juridik*. 1. uppl., Wolters Kluwer, Stockholm, 2016

Wegerstad, Linnea, *Skyddsvärda intressen & straffvärda kränkningar: om sexualbrotten i det straffrättsliga systemet med utgångspunkt i brottet sexuellt ofredande*, Lund University, Faculty of Law, Diss. Lund: Lunds universitet, 2015, Lund, 2015

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise, *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur, Lund, 2000

Internet

Andersson, Ulf, *PRIDE: Hård kritik mot sexköpslagen*, <http://www.amnestypress.se/artiklar/reportage/25678/pride-hard-kritik-mot-sexkopslagen/>, Amnesty Press, ansvarig utgivare: Ulf Andersson, publicerad 2014-08-01, hämtad 2019-05-11, kl. 07:51

Bexar, Mikaela: [Brottsbalk (1962:700), kommentaren till 6 kap 11 §, not. 325], i Karnov, hämtad 2019-03-26, kl. 14:24

Regeringskansliet, *Den svenska sexköpslagen har varit framgångsrik*, <https://www.regeringen.se/artiklar/2016/10/den-svenska-sexkopslagen-har-varit-framgangsrik/>, publicerad 2016-10-11, hämtad 2019-05-11, kl. 07:48